

Давидов П. Г.

ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНІЙ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ОСВІТІ: ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПСИХОЛОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ

У статті здійснюється гносеологічний аналіз та психологічна рефлексія образотворчих переходів у сучасній освіті в Європі. З'ясовується сутність компетентнісного підходу та його відмінність від кваліфікаційного підходу. Досліджуються філософські, педагогічні та психологічні аспекти реалізації цього підходу в діяльності вищої професійної школи.

Ключові слова: освіта, компетентність, кваліфікація, діяльність, інновація, особистість.

В статье осуществляется гносеологический анализ и психологическая рефлексия образовательно-творческих переходов в современном образовании в Европе. Уточняется сущность компетентностного подхода и его отличие от квалификационного подхода. Исследуются философские, педагогические и психологические аспекты реализации этого подхода в деятельность высшей профессиональной школы.

Ключевые слова: образование, компетентность, квалификация, деятельность, инновация, личность.

The article deals with and gnoseological analysis of competent phenomenon approach in education. Essence of competent approach and its difference from approach of qualification is determined. Philosophical, pedagogical and psychological aspects of this approach realization are investigated in activity of the Higher School.

Keywords: education, competent, qualification, activity, innovation, personality.

Актуальність проблеми. Однією з провідних вимог сучасної науки та практики до освіти, зокрема й професійної, є її відповідність сучасним потребам, що має на меті визначення поняття “компетентність фахівця” на відміну від традиційного визначення його як “кваліфікований спеціаліст”.

Характерними для нашого часу є зміни в характері освіти, які все більше орієнтують її на “вільний розвиток”, високу культуру, творчу ініціативу, самостійність, конкурентоспроможність, мобільність майбутніх фахівців, що потребує якісно нового підходу до формування майбутнього професіонала. Ці потреби мають бути внесені структурними елементами до поняття “компетентний фахівець”.

Загальний стан розвитку проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній філософській, педагогічній та психологічній літературі питанням компетентнісного підходу в освіті присвячені роботи: В. Байденко, М. Волошина, О. Дахіна, Б. Ельконіна, А. Михайличенко, С. Шишова тощо, які дають тлумачення поняттю “професійна компетенція” з огляду на науку, яку вони представляють, модулюванням процесу її формування присвячені роботи В. Веденського, В. Болотова, В. Серікова тощо, проблему формування компетентності у майбутніх фахівців розглядали С. Козак, О. Мармаза, Т. Сорочан тощо. Зокрема, варто зазначити сучасні роботи О. Андренко [1], А. Аронова [2], Н. Девяткіної [6], В. Железнова [8], В. Козаревої [9], Н. Котової [10] та В. Приступи [14], у яких розглядалися питання методики впровадження компетентнісного підходу в освіті. Проте й на сьогодні єдиного тлумачення сутності компетентнісного підходу немає, що є проблемою і для психології.

Постановка мети дослідження. Метою статті є здійснення гносеологічного аналізу феномена компетентнісного підходу в освіті та узагальнення підходів до його формування.

Для реалізації цієї мети необхідно розв’язати такі завдання:

1. З’ясувати історичну та семантичну сутність компетентнісного підходу.

2. Здійснити гносеологічний аналіз цього освітнього феномена та його психологічну рефлексію.

3. Узагальнити критерії оцінки компетентності майбутнього фахівця.

Виклад основних положень дослідження .

Традиційно вважають, що компетентнісний підхід зародився у США. А вже у 1990 році була створена комісія з питань професійних умінь (компетенцій), до складу якої увійшли лідери національного бізнесу, представники сфери праці, освіти і державних структур. Починаючи з 1994 року уряд створив Національну Раду зі стандартів умінь, у рамках якої розроблялися стандарти і процедури з їх оцінювання для 15 секторів економіки.

Проте практичне впровадження в освітню діяльність відбулося у Великій Британії, де концепція компетентнісно-орієнтованої освіти

була покладена в основу національної системи кваліфікаційних стандартів і отримала офіційну підтримку уряду.

З вересня 2001 р. у Великій Британії були запроваджені кваліфікаційні іспити для кандидатів з 6 ключових компетенцій, над цією проблемою працювало широке коло науковців, зокрема: Л. Андерман, Л. Майсон, К. Фанг, В. Франк, Д. Чемберс та інші.

Тому в 2006 році відповідно до рекомендацій парламенту і Ради Європи (від 19. 12. 2006 року) загальною стратегією освіти на європейському освітньому просторі повинна була стати реалізація компетентнісного підходу. У коментарі зазначається, що у процесі підготовки фахівців треба забезпечити не просту трансляцію знань, умінь і навичок від викладача до студента, а формування професійної компетентності у майбутніх випускників.

Звернемось до словників і документів. Так, відповідно до визначення, поданого у “Словнику іноземних слів” *компетентність* (від латини *competentia* – приналежність за правом) – це володіння знаннями, що дозволяють судити про щось. Відповідно, *компетенція* – це коло питань, у яких відповідна (дана) особа володіє знаннями, досвідом, або за сучасним визначенням, – це здібність (спроможність) застосовувати знання, вміння та особистісні якості для успішної діяльності у визначеній галузі [15, с. 320]. Виходячи з цього у відповідних документах і робиться спроба розтлумачити ці категорії [11, с. 12].

Така тенденція руху від поняття “кваліфікація” до поняття “компетенція” сьогодні є загальноєвропейською. Посилення пізнавальних та інформаційних тенденцій у сучасному світі не знаходить свого відображення у традиційному понятті професійна кваліфікація. Найбільш відповідним стає поняття компетентності. Незаперечним є той факт, що новий тип економіки встановлює нові вимоги, які ставляться до випускників вишів, серед яких усе більший пріоритет отримують вимоги системно організованих, інтелектуальних, комунікативних, рефлексивних, самоорганізаційних, моральних аспектів, які дозволяють успішно організувати діяльність у широкому соціальному, економічному та культурному контекстах.

Слід зазначити, що ще у доповіді ЮНЕСКО “Освіта: прихований скарб” у 1997 році відзначалося: “Все частіше підприємцям потрібна не кваліфікація, яка з їх погляду досить часто асоціюється із вмінням здійснювати ті чи інші операції матеріального характеру, а компетентність, яка розглядається як свого роду коктейль навичок, властивих кожному індивіду, у яких поєднуються кваліфікація у власне цьому розумінні суворому змісті цього слова... соціальна поведінка,

спроможність працювати у групі, ініціативність та любов до ризику” [7,11].

Не зважаючи на те, що компетентнісний підхід знайшов підтримку у вітчизняній науковій літературі, і освітні стандарти XXI сторіччя ґрунтуються на компетентнісному підході, загальновищого визначення понять “компетенція” і “компетентність” ще досі не сформувалося, а це викликає непорозуміння і полеміку щодо застосування цього концепту.

Наведемо приклади з російської вищої школи, зокрема в медичній освіті. Так, В. Ю. Слабинський пише про те, що “у молодих практикуючих психотерапевтів майже немає живих прикладів, і їм самим доводиться формувати свою професійну ідентичність” [14, с. 154]. Причому зацікавленість і потреба в гуманістично-етичних цінностях лікарів, учителів, учнів та студентів дуже велика і не тільки в Росії. Наприклад, М. М. Кабанов доводить, що в Росії підготовка лікаря займає близько 8 000 годин, з яких 97% вивчають людське тіло (анатомію та фізіологію, біологію та гістологію) і тільки 3% – психологічну етику та соціально-гуманітарні дисципліни [7, с. 42]. Кондрашенко В. Т. та Донський Д. І. називали подібну підготовку “компетентного лікаря” від медицини “ветеринарним підходом” [14, с. 154].

Виходячи з того, що не існує коротких шляхів до професіоналізму, Л. Вольберг вказує на три вимоги до формування компетентності фахівця: базові професійні знання, соціально-гуманітарно розвинена особистість та практичний досід [с. 14, 154].

Компетентнісний підхід – це спроба привести у відповідність професійну освіту і потребу ринку праці, тобто компетентнісний підхід пов’язаний із замовленням на освіту з боку роботодавців – тих, кому потрібний компетентний спеціаліст. Таким чином, при такому підході результати освіти визнаються значимими за межами системи освіти.

Компетентнісний підхід акцентує увагу на результатах освіти, причому, як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а психологічна зрілість та спроможність людини діяти у різних проблемних ситуаціях. Набір цих ситуацій залежить від типу освітньої установи, для професійних освітніх установ – від видів діяльності, визначені стандартом спеціальності майбутніх фахівців. Загальні вимоги до освіченості спеціалістів можна віднести до ключових компетенцій, наприклад, мати широкий світогляд, бути спроможним осмислювати різні життєві явища, самостійно відшукувати істину; бути здібними проектувати (прогнозувати) свою діяльність; бути самостійними в діях в умовах невизначеності і проявляти психологічну стійкість.

Європейський підхід у визначенні компетенції виділяє низку рівнів компетенції, які необхідно враховувати при підготовці компетентного і висококваліфікованого фахівця, незалежно від його професійної спрямованості: 1 – комунікація; 2 – операція з числами; 3 – інформаційні технології; 4 – робота з людьми; 5 – вдосконалення здібностей до навчання і підвищення результативності; 6 – розв’язання проблем; 7 – розвиток особистісних компетенцій [7, с. 13].

У вітчизняній освіті перший рівень компетенції забезпечується такими дисциплінами, як українська мова і культура мови (треба зауважити щодо недостатнього рівня володіння діловим мовленням у більшості поліетнічних регіонів України), психології (соціальна, управління, інженерна та інші), історії України, іноземні мови; другий – математикою, загальнопрофесійними дисциплінами; третій – інформатикою та інформаційними технологіями у професійній діяльності; четвертий – це те, що засвоюється “стихійно” у процесі спілкування і частково дисципліною – менеджмент; п’ятий, шостий та сьомий рівні (рівні інтелектуально-творчої реалізації особистості) – це такі показники, які найскладніше піддаються вимірюванню і є сьогодні проблемними у підготовці вітчизняного фахівця з огляду непрацьованість методики та дидактики їх формування.

Саме тому, на нашу думку, принципово важливу роль у формуванні інтелектуально-творчої спрямованості особистості відіграють інноваційні технології навчання. Технологізація навчання дозволяє гарантовано досягти поставлених завдань (на відміну від освітніх методик) її інструментальністю (тобто відпрацьованістю та алгоритмізацією конкретних дій, починаючи з постановки мети, визначеністю етапів, кроків, операцій у реалізації обраної мети).

Оптимальними на сьогодні є інноваційні технології, які максимально сприяють інтелектуалізації студентів, не зважаючи на відсутність загально визнаних та загальноприйнятих технологій навчання, з огляду на їх різноманітність, так і специфіку вишу, навчальну дисципліну, особистісні якості викладача і студентів.

Найвідоміша модель компетентнісного підходу розроблена у межах програми “Налаштування освітніх структур” (TUNING), спрямована на реалізацію Болонської декларації на інституційному рівні з урахуванням досвіду, який нагромаджений іншими європейськими програмами. Ці програми повинні визначити загальне розуміння змісту кваліфікацій за рівнями у термінах компетенцій і результатами навчання. У цій програмі треба виділяти декілька груп компетенцій:

Загальні компетенції, які включають:

а) інструментальні компетенції, які включають когнітивні здібності, спроможність розуміти і керувати навколишнім середовищем, орієнтуватися (організовуватися) у часі, вибудовувати стратегію навчання, прийняття рішень і розв'язань проблем; технологічні навички, пов'язані з використанням техніки; комп'ютерні навички і здібності інформаційного управління; лінгвістичні вміння; комунікативні компетенції. У межах цієї групи виділяється конкретний список інструментальних компетенцій: здібність до аналізу і синтезу, здібність до організації і планування; базові знання у різних галузях, відповідна підготовка з основ професійних знань; письмова і усна комунікація українською мовою, знання мов (російської та іноземної); елементарні навички роботи з комп'ютером; навички управління інформацією; розв'язання проблем і прийняття рішень;

б) міжособисті компетенції, до них належать: індивідуальні здібності, пов'язані з вмінням висловлювати почуття і ставлення; критичне осмислення і здатність до самокритики; соціальні навички, пов'язані з процесами соціальної взаємодії і співробітництва, вміння працювати у групі; брати на себе соціальні та етичні обов'язки. У цій групі виділені такі інструментальні компетенції: здібність до критики та самокритики; робота у команді; навички міжособистісних стосунків; здібність працювати у міждисциплінарній команді; здатність спілкуватися з спеціалістами з інших галузей знань; сприймати міжкультурну диференціацію; здібність працювати у міжнародному середовищі; дотримання етичних цінностей;

в) системні компетенції включають: поєднання розуміння, ставлення і знань, які дозволяють усвідомлювати, яким чином частини цілого співвідносяться між собою, оцінювати місце кожного компонента у системі; здібність планувати зміни з метою вдосконалення системи і конструювати нові системи. Ця група передбачає такі інструментальні компетенції: здібність застосовувати знання на практиці, дослідницькі навички, здібність вчитися, здібність адаптуватися до нових ситуацій, здібність генерувати нові ідеї, лідерство, розуміння різних культур і традицій інших країн (народів), здібність працювати самостійно, розробка і управління проектами, ініціативність і підприємницький дух, турбота про якість, прагнення успіху.

2. Спеціальні (професійні) компетенції.

У межах проекту TUNING були сформульовані результати навчання для першого ступеню (бакалавра) та другого (магістр).

Для першого рівня освіти були виокремлені такі загальні для різних предметних галузей компетенції здібності:

- 1) демонстрація знань основ та історії дисципліни;
- 2) логічне та послідовне подання засвоєних знань;
- 3) компетенції – спроможність контекстуалізувати нову інформацію та дати її тлумачення;
- 4) демонстрація розуміння загальної структури дисципліни та зв'язок між піддисциплінами;
- 5) розуміння і використання методів критичного аналізу і розвитку теорій;
- 6) правильне застосування методики і техніки дисципліни;
- 7) оцінювання якості досліджень у поданій предметній галузі;
- 8) розуміння результатів експериментальних та спостережних засобів перевірки наукових теорій.

Випускники другого рівня повинні:

- 1) володіти предметними знаннями на “просунутому” рівні, тобто опанувати найновітніші методи і техніки (дослідження), знати найновіші теорії та їх інтерпретацію;
- 2) критично відстежувати та осмислювати розвиток теорії і практики;
- 3) володіти методами незалежного дослідження і вміти пояснити його результати на вищому – “просунутому” рівні;
- 4) бути спроможним зробити оригінальне дослідження з дисципліни у відповідності до канонів цієї предметної галузі, наприклад, у межах кваліфікаційної роботи;
- 5) продемонструвати індивідуальність і творчий підхід;
- 6) оволодіти компетенціями на професійному рівні.

Тобто в парадигмі компетентнісного підходу основою освіти стає продуктивна діяльність, яка дозволяє людині діяти творчо, тобто напружувати (генерувати) новий освітній продукт у кожній галузі, що вивчається. Необхідна поетапність та поступовість у навчанні вчитися, у формуванні компетентності. Тому й на етапі контролю повинне відбуватися поступове ускладнення розумової діяльності студентів. Адже оцінка компетенцій, на відміну від екзаменаційних випробувань, що зорієнтовані на виявлення обсягу та якості засвоєних знань, передбачає пріоритетне використання об'єктивних методів діагностування діяльності (тестування, експертиза практичної діяльності, захист “навчальних портфелів”, кейс-технології) та інші форми.

Висновок. Таким чином, компетентність можливо трактувати як індивідуальну сукупну здібність “вивільнення” людини від умов і контексту, у яких вона виникла, “освічувалася” – у значно ширшому контексті, ніж просто навчання, а як здобуття знань і володіння інфор-

мацією. На відміну від традиційних освітніх підходів, орієнтованих на засвоєння встановленого у держстандарті набору навчальних дисциплін (як спрощеної редукції “готових” наукових знань і алгоритмів конкретних видів діяльності – у формі зразків і правил), у самій практиці навчання замкнених на собі, компетенція (компетентність) орієнтована на розвиток суб’єктивності і пов’язана з культурою мислення, аналітичною рефлексією, самостійністю і відповідальністю за прийняті рішення в органічній єдності з духовно-моральними, ціннісними установками особистості, не залежно від сфери і галузі їх застосування.

Крім того, інноваційні технології, а також цілісний підхід до освіти, забезпечували керованість навчального процесу, тобто сприяють формуванню професійних та загальнокультурних компетентностей студентів. При цьому системоутворювальним чинником організації процесу підготовки спеціаліста є розвиток особистості студента.

Література:

1. Аронов А. М. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. М. Аронов // psy/1september.ru/2002/20/2/htm.
2. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры // Дистанционное образование. – 1999. – № 4.
3. Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры. Заключительный доклад Всемирной организации по образованию. – Париж, ЮНЕСКО, 1998.
4. Девяткина Н. П. Компетентностный подход в образовании / Н. П. Девяткина // Высшее профессиональное образование: традиции и инновации [Текст]: труды II Международной научно-методической конференции (Кемерово, 25 ноября 2009 г.). – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2009. – 244с. : ил. – С. 47-49.
5. Доклад Международной комиссии по образованию, представленного ЮНЕСКО “Образование: сокрытое сокровище”. – М. : ЮНЕСКО, 1997. – 24 с.
6. Железнов В. В. Формирование общеевропейского пространства высшего образования. / В. В. Железнов, М. В. Ларионова. – М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2004. – 524 с.
7. Кабанов М. М., Личко А. Е., Смирнов В. М. Методы психологической диагностики и коррекции в клинике. – М. : Медицина, 1983. – С. 382.
8. Козырева В. А. Компетентностью поход в педагогическом образовании. – Ростов на Дону: РГПУ им. АИ. Герцена, 2004. – 392 с.
9. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К., 2002. – 24 с.

10. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу. – К., 2004. – 140 с.

12. Основные положения Доклада Международной комиссии по образованию для XX века. – Издательство ЮНЕСКО, 1996. – 31 с.

13. Приступа В. Вплив компетентнісного підходу на підвищення якості підготовки майбутніх фахівців В. Приступа // Вища освіта України – Додаток 4, том IV (16), 2009 р. – Тематичний випуск "Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору" – 576 с. – С. 400-405.

14. Слабинский В. Ю. Основы психотерапии. Практическое руководство. – М. : Наука и техника, 2008. – 459 с.

15. Словарь иностранных слов. – 15-е изд. – М. : Русский язык, 1988. – 672 с.